

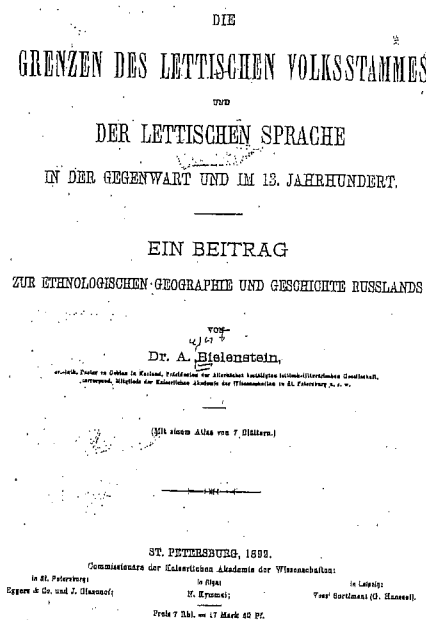
Augusta Bilenšteina darbi – nozīmīgs 19. gadsimta indoeiropēistikas avots

Sarma Kļaviņa (Rīga)

Mācītājs Dr. Augusts Bilenšteins (1826-1907) bija sava laika augstākā, starptautiski atzītā autoritāte latviešu kultūras jomā. Rakstā apkopoti historiogrāfiska pētījuma rezultāti par to, kā A. Bilenšteina darbi par latviešu valodu izmantoti 19. gadsimta Eiropas valodniecībā.

Viņa darbs *Die lettische Sprache...* (1863-1864) ir pirmā zinātniskā latviešu valodas gramatika, ko tūdaļ pēc tās iznākšanas sāka izmantot Eiropas universitāšu indoeiropiešu valodniecības profesori: gan salīdzināmi vēsturiskās metodes radītāji (F. Bops, J. Grimms), gan A. Pots un A. Šleihers, gan jaungramatiķi (A. Leskīns, K. Brugmans) un A. Becenbergers. Tā bija nozīmīgs indoeiropēistikas avots līdz 1922. gadam, kad iznāca J. Endzelīna *Lettische Grammatik*.

Darbā *Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert* (1892) A. Bilenšteins pirmais latviešu valodas pētišanā lietoja lingvistiskās ģeogrāfijas metodi un izoglosas jēdzienu, sāka izmantot vietvārdu studijas etniskās vēstures problēmu noskaidrošanai. Šis darbs bija avots gan Eiropas lingvistiem, gan etnologiem un vēsturniekiem.

Res Balticae 8, 2002, pp. 169-192.

TEODORAS LACKIS IR ITALIJA
*Nauji Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių
XVI a. antrojoje pusėje faktai*

DARIUS ANTANAVIČIUS
Vilnius

Lietuvos ir Italijos kultūriniai ryšiai XIII–XVI a. paliko menkus pėdsakus istoriniuose šaltiniuose. Negana to, dauguma žinomų faktų liudija daugiausia italų kultūros ir jos atstovų veiklos Lietuvoje naudai, o pačių lietuvių veikla Italijoje žinoma labai menkai ir fragmentiškai. Didesnę išlygą būtų galima daryti nebent katalikams dvasininkams, *ex officio* turėjusiems su Italija glaudesnių ryšių. Iki XVII a. pradžios chronologiškai galima išskirti tris pagrindinius Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių laikotarpius: (1) XIII a. vidurys – 1387 m., (2) 1387 m. – 1518 m. ir (3) 1518 m. – XVII a. pradžia.

Pirmojo laikotarpio pradžią ir pabaigą žymi 1251 m. Lietuvos karaliaus Mindaugo į Romą siūsta pasiuntinybė, vadovaujama lietuvio Parbaus (Parnaus) iš Neries žemės, ir 1387 m. Lietuvos (Aukštaitijos) krikštas. Šiam laikotarpiui būdinga pavienių asmenų paviršutinis sąlytis su Italija ir jos kultūra. Šie asmenys – tai daugiausia aukščiausi to meto Lietuvos visuomenės nariai, Lietuvos valdovų nurodymu kaip pasiuntiniai vykę į užsienį. Antrojo laikotarpio *terminus ad quem* – Bonos Sforzos atvykimas į Lenkiją ir Lietuvą. Šis laikotarpis apibūdinamas kaip stiprejančių abipusių ryšių etapas. Katalikybės priėmimas atvėrė kelią į Italiją pirmiausia kunigams, šiuo laikotarpiu Italijos universitetuose turėjo pasirodyti ir pirmieji studentai iš Lietuvos. Trečiasis laikotarpis – tai platesnių Lietuvos visuomenės sluoksnių pažintis su Italija ir glaudesnio tarpusavio bendravimo plėtra.

Daugiausia žinomas ir tyrinėtasis trečiasis laikotarpis. Tai visai suprantama turint galvoje tai, kad tik pradėdant XVI a. mus pasiekė išsamesni rankraštiniai šaltinių rinkiniai. Vis dėlto ir šis laikotarpis turi žiojėjančių spragų. Didžiausia spraga – faktų vienpusiškumas: daugiausia žinome apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) aukščiausios katalikų dvasininkijos ir pasauliečių didikų (magnatų) ryšius su Italija, o žinios apie kitą XVI a. Lietuvos visuomenės sluoksnių indėlių – ypač retos. Todėl bet kokie nauji faktai reikšmingai praplečia šią problematiką. Toks ir yra šio straipsnio tikslas.

Daugelis pagrįstai galėtų paklausti, kas tas straipsnio pavadinime minimas Teodoras Lackis. Apie jį galima tarti, kad tai ir žinomas, ir nežinomas LDK XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios bajoras. Žinomas, nes jo biogramą randame bostoniškoje *Lietuvių enciklopedijoje* ir *Lenkų biografijų žodyne*, kur paprastai skelbti ir skelbiami tik svarbesnių ir kuo nors nusipelnusių asmenų gyvenimo aprašymai¹. Nežinomas, nes nurodomos žinios labai šykščios ir prieštaringos. Pavyzdžiui, yra nežinoma jo gimimo data ir vieta, visiškai nieko nežinoma apie 1586–1600 m. laikotarpį jo gyvenime, neaiški veikla po 1609 m., įvairuoja mirties metai ir t. t. Taigi verta jį pristatyti plačiau².

¹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 14, Boston, 1958, p. 31; S. Herbst, „Lacki Teodor“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Wrocław [et c.], 1971, p. 407–408.

² Žemiau nurodomi T. Lackio biografijos faktai yra perimti iš mūsų šiuo metu spaudai ruošiamos monografijos „Lietuvio bajoro Dešimtmetis Livonijos karas (1610 m.) ir jo autorius. Autorystės atribucijos bandymas“, todėl rankraštiniai šaltiniai ir literatūros šiame straipsnyje nenurodomi. Dviem atskirais straipsniais jau esame paskelbę pirmą darbo skyrių (žr. D. Antanavičius, „Lietuvio bajoro „Dešimtmetis Livonijos karas“: bibliografinės mįslės ir šaltiniotyrynė vertė“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius, 2001, p. 73–81; D. Antanavičius, „Lietuvio bajoro „Dešimtmetis Livonijos karas“: autorystės problema“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius, 2001, p. 82–92).

Teodoras Lackis buvo senos ir garsios Liackių* giminės palikuonis. Teodoro senelis Ivanas Vasiljevičius Liackis (Ljackij, Ljatskoj) buvo Rusijos carų Romanovų dinastijos pradininko, bojarino Jurijaus Zacharjevičiaus, sūnėnas. 1514 m. I. V. Liackis tapo okolničiumi, buvo laikomas talentingu karvedžiu: 1517 m. jis sumušė LDK pajėgas prie Opočkos. 1526–1527 m. kaip pasiuntinys vyko į LDK ir parvežė į Maskvą 1526 m. lapkričio 4 d. šešeriems metams sudarytų paliaubų sutarties Lietuvos pusės patvirtintą aktą. Priešindamasis Vosylius III valdžios centralizacijos ir senųjų Maskvos bojarinų įtakos ribojimo politikai, po jo mirties, 1534 m. rugpjūtį, I. V. Liackis su sūnumi pabėgo į Lietuvą, dalyvavo karo veiksmuose prieš savo tėvynę ir 1535 m. kaip kompensaciją už Rusų valstybėje paliktas valdas gavo laikinai valdyti Aukštadvarį ir Žaludką. Prieš 1545 m. gavo Nosovą ir Čemerus. 1545 m. Žygimantas Augustas Nosovą ir Čemerus leido valdyti amžinos nuosavybės teise. 1546 m. minimas kaip Medininkų vietininkas, o 1551 m. – kaip Medininkų laikytojas. I. V. Liackis mirė 1552 m. ir buvo palaidotas Vilniuje, Švč. Trejybės cerkvėje. Kultūros istorijos faktas: remdamasis I. V. Liackio 1534 m. į Lietuvą atsivežta kartografinė medžiaga, vokiečių A. Wiedas 1535 m. Vilniuje parengė ir 1542 m. Antwerpene išleido pirmą Rusijos žemėlapi, dažnai vadinamą Wiedo-Liackio vardu. I. V. Liackio sūnus, T. Lackio tėvas Ivanas Ivanovičius Liackis, bent nuo 1554 m. buvo Palenkės girininkas. 1558 m. Žygimantas Augustas leido I. I. Liackiui valdyti Aukštadvarį, Žaludką, Berestovicą, Očižą ir Boločą amžinos nuosavybės teise. I. I. Liackio testamentas yra labai svarbus šaltinis patikslinti tiek jo paties, tiek Teodoro Lackio gyvenimo faktus³. I. I. Liackis dar buvo gyvas 1569 m., nes tą metų balandžio 4 d.

* Atsižvelgdami į T. Lackio tėvo ir senelio rusišką kilmę, jų pavardės formą transliteruojame iš rusų kalbos pagal lietuvių kalbininkų priimtas taisykles. Paties Teodoro pavardės formą paliekame autentišką.

³ 1569 04 04, Vilnius. I. I. Liackio testamentas (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5, b. A 27–4749a; originalas).

paskelbė savo paskutinįją valią. Akto naracijoje jis teigia, kad yra pasiligojęs, o po pusmečio jau minimas kaip velionis, todėl manytina, kad mirė 1569 m., tarp balandžio 4 ir spalio 7 d. Testamentu nurodė, kad būtų palaidotas Vilniuje, Švč. Trejybės cerkvėje, šalia tėvo, ir tai testamentu vykdytojų veikiausiai buvo padaryta. Laidotuvės turėsiانčios vykti pagal Stačiatikių Bažnyčios apeigas. Iš šių žodžių lengva suprasti, kad I. I. Liackis, kaip ir jo tėvas, iki gyvenimo pabaigos liko ištikimas stačiatikių tikėjimui. Apie 1545 m. jis vedė kunigaikščio Jono Andrejavičiaus Polubinskio dukterį Bogdaną (mirė po 1569 – prieš 1577 m.), su kuria susilaukė trijų dukterų – Kotrynos, Palionijos (Apolonijos) ir Bogdanos – ir dviejų sūnų – Teodoro ir Grigaliaus.

Teodoras Lackis buvo ruso I. I. Liackio ir lietuvės B. Polubinskytės sūnus. Iki šiol buvo nežinoma jo gimimo data. Reikia pasakyti, kad šia „privilegija“ tarp genealogų negali pasigirti net kai kurie kur kas iškilėsių LDK XVI a. giminių nariai, o šit T. Lackiui šiuo požiūriu labai pasisekė. Mat minėtame testamente jo tėvas, skirstydamas sūnams savo valdas, mini, kad 1574 m. Teodorui sueis 20 metų. Remiantis šiais žodžiais lengva nustatyti, kad T. Lackis gimė 1554 m. Gimimo vieta yra nežinoma ir vargu ar mes kada nors ją sužinosime. Jis buvo antras vaikas, nes tėvui sudarant testamentą vyresnioji sesuo Kotryna jau buvo ištekėjusi už Teodoro Skumino Tiškevičiaus, vėlesnio LDK didžiojo išdininko ir Naugarduko vaivados. Kad daugiau nereikėtų grįžti prie T. Lackio seserų ir brolio, pasakytina, kad jo jaunesnysis brolis Grigalius gimė 1560 m., nes I. I. Liackio testamente minima, kad 1580 m. jam sueis 20 metų. Apie jį nieko tikro nežinoma. Jis mirė apie 1577–1582 m. Beveik nieko nežinoma ir apie jaunesniąją T. Lackio seserį Palioniją (Apoloniją). Jauniausioji Teodoro sesuo Bogdana, gimusi vėliau už Grigalių, t. y. ne anksčiau nei 1561 m. (tėvo testamente minima, kad ji „dar maža“), 1585 m. ištekėjo už žinomo LDK XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios visuomenės veikėjo E. Pielgrzymowskio ir mirė po 1612 m.

Apie T. Lackio vaikystę ir paauglystės metus, deja, nieko tikro pasakyti negalime, nes pirminiuose šaltiniuose apie jį nepavyko rasti jokių žinių. Visi I. I. Liackio vaikai gavo krikščioniškus vardus stačiatikiška forma, tad ir Teodoras iš pradžių buvo vadinamas Fiodoru. Iš I. I. Liackio testamentu matyti, kad bent iki tėvo mirties vyresnysis sūnus turėjo būti auklėjamas kaip stačiatikis. Šeimoje kalbėta įdomia kalbų įvairove: tėvas, kad ir palikęs tėvynę 1534 m., tebemokėjo ir kalbėjo rusiškai, taip pat turėjo pramokti rusėniškai ir lenkiškai, motina kalbėjo veikiausiai tik rusėniškai. Už gimtųjų namų sienų ponai Liackiai turėjo just stiprią į visas viešojo gyvenimo sritis besiveržiančios lenkų kalbos įtaką. Tad T. Lackio kalbinei aplinkai apibūdinti geriausiai tiktų žodis rusų, rusėnų ir lenkų kalbų samplaika. Senelis ir tėvas buvo raštingi žmonės, todėl manytina, kad ir sūnus nuo mažumės buvo prusinamas, veikiausiai namuose. Negalime tiksliai pasakyti, kur prabėgo T. Lackio vaikystė ir paauglystė. Aišku tik viena – ji turėjo bėgti tėvo valdose Aukštadvaryje, Žaludke, Berestovicoje, galbūt Vilniuje. 1569 m. mirus tėvui, penkiolikmečio paauglio gyvenimu ir karjera toliau turėjo rūpintis motina, paskirti globėjai ir Liackių šeimos giminės. Šiuo požiūriu Teodoro padėtis buvo jau kur kas geresnė nei tėvo ar senelio. Iš motinos pusės jį galėjo užtarti gausūs dėdės, kunigaikščiai Polubinskiai. Valstybinės karjeros laiptais kopė svainis T. Skuminas Tiškevičius. Be to, I. I. Liackis testamente mini, kad be karaliaus Žygimanto Augusto jis daugiausiai tarnavo Vilniaus vaivadais ir LDK kancleriui Mikalojui Radvilui „Rudajam“, kurio už tai prašas būti maloningu ponu savo žmonai ir vaikams. Šie žodžiai byloja, kad Teodoro tėvas kliento ryšiais jau buvo susijęs su LDK visuomenės elitu. Tarp 1569 ir 1580 m. tiksliai nenustatytu metu T. Lackio gyvenime įvyko esminis pasaulėžiūrinis posūkis – iš stačiatikybės jis perėjo į katalikybę. Tai liudija vėlesnių metų įvykiai. Deja, apie šį svarbų faktą daugiau nieko negalime pasakyti. Rankraštiniuose šaltiniuose T. Lackis kaip suaugęs asmuo pirmą kartą minimas 1577 m.

1590 m. T. Lackis tapo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto III dvariškiu ir rotmistru. Tikėtinas T. Lackio dalyvavimas pirmoje Žygimanto III kelionėje į Švediją 1593 m. 1598 m. jis dalyvavo Respublikos seimo darbe kaip Trakų vaivadijos atstovas. Daugiausia žinių apie T. Lackį pasiekė mus iš Livonijos karo periodo (1600–1609 m.). 1601 m. vasarą jis dalyvavo LDK pajėgų puolime Livonijoje ir kovėsi mūšyje prie Koknesės birželio 23 d. Vėliau dalyvavo Rygos miesto gynyboje 1601 m. rugsėjį. T. Lackis buvo vienas iš 1604 m. Paidės ir 1605 m. Salaspilio mūšio herojų, taip pat dalyvavo mūšyje prie Daugavgrīvos 1609 m. rudenį. Negana to, 1601 m. vasarą Žygimantas III paskyrė jį LDK kariuomenės lauko raštininku, kurio pareiga buvo samdomų dalinių surašymas ir jiems išmokamų algų apyskaita. Livonijos karo metu T. Lackis buvo vienas artimiausių LDK didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus bendražygių ir pagalbininkų. Pakanka paminėti vien tai, kad trumpam išvykdamas iš Livonijos, pavyzdžiui, 1604 m. vasarą, J. K. Chodkevičius paskirdavo T. Lackį laikinuoju paliktos kariuomenės vadu, t. y. savo pavaduotoju. Livonijos karo laikotarpiu T. Lackis taip pat aktyviai dalyvavo ir politiniame valstybės gyvenime: šaltiniais paliudytas jo buvimas Varšuvoje 1605, 1606, 1607 ir 1609 m. Respublikos seimo darbo metu. T. Lackis mirė 1610 m., rugpjūčio 4 d. – lapkričio 29 d. laikotarpiu, Vilniuje, savo namuose Šv. Jono gatvėje (dabar Dominikonų g. 15 / Gaono g. 1). Buvo palaidotas 1610 m. gruodžio pirmomis dienomis Aukštadvaryje.

Keletas žodžių pasakytina apie T. Lackio turtinę padėtį ir pilietinę priklausomybę. Iš tėvo I. I. Liackio Teodoras paveldėjo šias valdas: Aukštadvarių, Berestovicą, Boločą, Čemerus, Nosową, Očižą, Žaludką. Metams bėgant, dėl finansinių sunkumų kai kurias valdas jis pardavė (Berestovicą, Žaludką), kai kurių valdų kaimus nuolatos būdavo įkeitęs. Iki 1600 m. Livonijos karo pradžios T. Lackiui sunkiai sekėsi tvarkyti savo išlaidas, kurios nuolat viršydavo pajamas, todėl jam nuolat trūkdavo grynujų pinigų,

kuriuos jis būdavo priverstas skolintis. Vilniaus mieste T. Lackis turėjo tris posesijas. Daugiausia žinių išliko apie mūrnamį Šv. Jono gatvėje. Livonijos karo periodu keitėsi T. Lackio ūkinės veiklos pobūdis: vis daugiau pajamų jis stengėsi gauti ne iš savo valdų valstiečių mokamo činšo, o iš įvairių prekybinių-piniginių sandorių, daugiausia iš įvairių valstybinių mokesčių nuomos ir subnuomos). Dėl pilietinės priklausomybės pasakytina, kad T. Lackis buvo lietuvis ir laikė save lietuviu, nes Lietuvoje buvo jo pagrindinės žemės valdos, pagal Lietuvos Statutus lėmusios jo, kaip piliečio, priklausomybę. Kitas dalykas yra kalba. T. Lackio bendravimo kalba tapo lenkų kalba, jis taip pat mokėjo lotyniškai ir itališkai. Kaip ir kada T. Lackis išmoko itališkai? Į tai atsakys pagrindinė straipsnio dalis.

Kaip minėta, rankraštiniuose šaltiniuose T. Lackis kaip pilnametis asmuo pirmą kartą minimas 1577 m. Pirmoji žinia apie jį spausdintame šaltinyje pasirodė 1584 m. – B. Paprockio heraldiniame veikle *Lenkų bajorijos herbai*. Šis žinomas XVI–XVII a. lenkų ir čekų heraldikas apie T. Lackį parašė štai ką.

Syn jego Theodor, który multorum hominum mores widział, mąż między wielą narodów prze wielką dzielność znajomy, w ciągnieniu łuka strudna aby mógł sobie podobnego naleść, szermierz sławny, czerstwości wielkiej, zapaśnik fortelny i dosuży, z Siemionem księżęciem słuckiem do Włoch jadąc, w roku 1580, był przedniejszym na dworze. Mąż sławny i pamięci godny to był w Litwie wieku mego.⁴

Ši žinia įdomi keliais požiūriais. Pirmą, reikia nustatyti B. Paprockio žinių šaltinį. Antra vertus, būtina patikrinti jų patikimumą. Dėl žinių šaltinio pasakytina, kad B. Paprockis veikiausiai rėmėsi savo surinktomis žiniomis, kurias perėmė iš paties T. Lackio lūpų.

⁴ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, w Krakowie, 1584, p. 671.

Mat kitaip būtų sunku paaiškinti, iš kur jis žinojo, kad, pavyzdžiui, T. Lackio senelė iš motinos pusės buvo iš Sanguškų giminės⁵. Taip pat nurodyti kiti tikslūs Lackių giminės faktai verčia manyti, kad B. Paprockis rėmėsi paties T. Lackio suteikta informacija. Kas galėjo sieti šiuos du vyrus? Tai, kad B. Paprockis savo heraldiniame veikale, kuriame daugiausia vietos skyrė garsioms ir įtakingoms lenkų didikų giminėms, net keliolika eilučių paskyrė naujosios Respublikos gyvenime iš esmės nežinomam ir jokių pareigų neinančiam vyrui, byloja apie asmeninę jų pažintį. Apie jos pobūdį ir laiką galime tik spėlioti⁶. Šiaip ar taip, tai netrukdo įvertinti nurodytų žinių apie patį T. Lackį. Lengviausias dalykas, kuri galima patikrinti, yra teiginys, kad T. Lackis buvo Jono Simono Olelkavičiaus (mirė 1592 m.) kelionės į Italiją vadovas („pirmas svitos asmuo“). Paskutiniojo Slucko kunigaikščio kelionė į Italiją yra istorijos faktas, susijęs su stačiatikio Jurgio Olelkavičiaus (mirė 1578 m.) sūnų atvertimo į katalikybę planu. Toks planas kilo tuo metu į Lietuvą neseniai atsikėlusiu Jėzaus Draugijos tėvų galvose. Žymusis P. Skarga, A. Possevino raginamas, pasiūlė J. Olelkavičiaus našlei paakinti sūnus pereiti į katalikybę ir pasiūsti juos mokytis į užsienį. Su pastaruoju pasiūlymu kunigaikščio našlė sutikusi, ir 1580 m. pirmojoje pusėje trys jaunieji Slucko kunigaikščiai buvo išsiųsti mokytis į svečias šalis. J. S. Olelkavičius keliavo į Italiją. Apie pačią kelionę žinoma labai mažai. Tikra yra tai, kad jis mokėsi seniausiam Europoje Bolognijos universitete, buvo Luccoje,

⁵ „Był Iwan Lacki leśniczy podlaski, który z Bohdaną Połubieńską z domu Jastrzębiec i z domu Sanguszków zostawił dwu synów, Theodora i Hreora [...]“ (ten pat). Nevidana Mykolaitė Sanguškavičiūtė iš tikrųjų buvo T. Lackio senelė iš motinos pusės (žr. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, p. 374, 437, 455.)

⁶ Trumpą B. Paprockio biogramą žr. W. Dworzaczek, „Paprocki Bartłomiej“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław [etc.], 1980, p. 177–180.

Milane, Romoje⁷. 1581 m. pabaigoje – 1582 m. pradžioje Olelkavičiai turėjo grįžti į tėvynę⁸.

Kituose šaltiniuose niekur nepavyko aptikti, kad T. Lackis būtų minimas kaip J. S. Olelkavičiaus kelionės į Italiją vadovas. Vis dėlto turint galvoje tai, kad B. Paprockis teisingai nurodė patį kelionės faktą ir tikslią datą, manytina, kad žinia apie T. Lackį irgi yra teisinga, nes jis neturėjo pagrindo iškreipti paties T. Lackio nurodytų faktų. Tad laikydami šią žinią patikimą, teigiame, kad 1580, galbūt ir 1581 m. T. Lackis keliavo po Italiją ir buvo J. S. Olelkavičiaus svitos vadovas. Šis faktas ir glumina, ir stebina. Glumina, nes asmuo, apie kurio pirmuosius 25 gyvenimo metus, kaip minėta, nėra jokių patikimų žinių, iš karto pasirodo esąs ne bet koks bajorėlis, o praprusęs ir pasaulio matęs žmogus. Juk reikia turėti galvoje, kad to meto Respublikos didikų atžalų kelionėms po užsienį vadovaudavo ne naujokai, o bent kiek patyrę keliautojai. Stebina, nes nežinome, kada, kur ir kaip T. Lackis galėjo išprusti ir įgyti keliautojo patirties.

Ar T. Lackis kartu su J. S. Olelkavičiumi 1581 m. pabaigoje patraukė į tėvynę, ar pasiliko Italijoje, tiksliai nežinome. Šiaip ar taip, 1582 m. rudenį jis buvo Italijoje ir susižadėjo su Izabele Bonarelli. Nėra abejonės, kad šios sužadėtuvių ir vėliau įvykusios vedybos yra vienas įdomesnių XVI a. antrosios pusės LDK bajorų visuomenės privataus gyvenimo faktų, tad ties T. Lackio išrinktosios gimine verta stabtelėti kiek ilgiau.

⁷ I. A. Caligarii nuntii Apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581, ed. L. Boratyński, *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 4, Cracoviae, 1915, nr. 112, p. 199–202; nr. 217, p. 407; H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, *Archiwum Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce*, t. 4, Kraków, 1938, p. 180, 186; A. Sajkowski, *Włoskie przygody Polaków. Wiek XVI–XVIII*, Warszawa, 1973, p. 32–35, 37.

⁸ J. Wolff, op. cit., p. 334; *Alberti Bolognetti nuntii Apostolici in Polonia epistolae et acta 1581–1585*, coll. L. Boratyński, ed. E. Kuntze et Cz. Nanke, *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 5, d. 1, Cracoviae, 1923–1933, nr. 188, p. 199–200; A. Sajkowski, op. cit., p. 37.

Izabelė buvo Italijos grafų Bonarellių della Rovere giminės palikuonė. Bonarellių herbas – trys raudoni liūtai sidabro spalvos juostoje, kuri juosia auksinį stulpą. Žodinė tradicija kildina šią giminę iš XI a. Normandijos kunigaikščio Ričardo sūnaus Vilhelmo. Patikimesnės žinios apie giminės narius siekia XIII a. pabaigą – XIV a. pradžią. Izabelės tėvas buvo grafas Petras Bonarellis, priklausęs jaunesniajai giminės šakai, išmirusiai XIX a. pradžioje⁹. P. Bonarellis iš pradžių buvo Urbino kunigaikščio Guidubaldo (1514–1574) dvariškis ir pareigūnas. Pastarasis suteikė P. Bonarelliui teisę naudoti Ažuolo (Rovere) herbą ir prievardį della Rovere. 1574 m. Guidubaldui mirus, P. Bonarellis pateko į jo sūnaus Franciškaus Marijos (1548–1631) nemalonę ir buvo priverstas ieškotis prieglobsčio kitų Italijos didikų dvaruose. Iš pradžių jis su šeima prisiglaudė paskutiniojo Ferraros kunigaikščio Alfonso d'Estės (1533–1597) dvare, o 1575 m. atvyko į Novellarą (dabar Italijos Emilia-Romagnos srities Reggio provincijos komunos centras), kuri priklausė Gonzagų giminės Novellaros atšakos nariui, žinomam karvedžiui Kamilui Gonzagai (1521–1595). Nėra abejonės, kad T. Lackis turėjo susipažinti su Bonarelliais veikiausiai Novellaroje, kur pastarieji tuo metu gyveno. Izabelės motina buvo Ipolita di Montevecchio, mirusi 1585 m. Montevecchių giminė buvo viena iš seniausių ir garbingiausių tuometinėje Italijoje. Pakanka paminėti, kad giminės saitais ji buvo susijusi su Gonzagomis. Izabelės tėvas buvo miklus, apskrus ir pinigingas žmogus. Yra žinoma, kad jis skolindavo tūkstantines sumas savo globėjams Gonzagoms¹⁰. Sunku pasakyti, kas lėmė T. Lackio pasirinkimą: nuoširdus jausmas ar praktiniai sumetimai. Tikėtinesnė, aišku, antroji galimybė, ypač turint galvoje tai, kad praktiniai sumetimai veikiausiai sąlygojo ir

⁹ P.C. Borgogelli Ottaviani, „Bonarelli“, *Enciclopedia Storico-Nobiliare Italiana*, redattore V. Spreti, t. 2, Milano, 1929, p. 116.

¹⁰ G. Malagoli, „Studi, amori e lettere inedite di Guidubaldo Bonarelli“, *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, t. 17, Torino, 1891, p. 179.

būsimo uošvio elgesį: jis turėjo keturis sūnus, kurių ateitimi rūpinosi labiausiai, todėl buvo suinteresuotas kuo greičiau ištekinti dukrą. Įtakos galėjo turėti ir paprasčiausia T. Lackio garbėtroška, kurios jam nestigo. Aišku viena – T. Lackis turėjo atkreipti italų dėmesį kažkokiomis asmeninėmis savybėmis, nes jo kilmė ir pinigai šiuo atveju vargu ar buvo labai svarbūs. I. Bonarelli della Rovere gimė 1567 m., tad už T. Lackį buvo 13 metų jaunesnė¹¹. Būsimasis uošvis kraičio pavidalu iš karto išmokėjo T. Lackiui 32 000 auksinų grynais. Savo ruožtu T. Lackis, garantuodamas būsimos žmonos kraitį, 1582 m. spalio 3 d. Novellaroje kaip dovį užrašė jai Žaludką ir Čemerus¹².

1583 m. pradžioje T. Lackis trumpam grįžo į tėvynę, kur tvarkė savo ūkinius reikalus¹³. 1583 m. kovo pradžioje jis buvo Vilniuje ir parašė pirmą iš mums žinomų laiškų K. Radvilui „Perkūnui“¹⁴. Šis laiškas įdomus tuo, kad byloja T. Lackį prašius LDK lauko etmono užtarti į Lietuvą iš Italijos, matyt, kartu atvykusį italą Antonio Cavalieri. Nėra abejonės, kad pastarasis buvo vienas žinomos

¹¹ I. Kimbar, *Funebria in exequias [...] Isabellae Bonarellae de Rovere...*, Vilnae, 1603, p. D[4] (žr. XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, sudarė S. ir D. Narbutai, Vilnius, 1998, nr. 641, p. 124–125).

¹² 1589 07 22, Vilnius. LDK kanceliarija T. Lackio prašymu transumuoja 1582 10 03 Novellaroje T. Lackio duotą aktą, kuriuo jis savo sužadėtinei I. Bonarelli dovio pavidalu užrašė Žaludką ir Čemerus (Российский государственный архив древних актов, f. 389, ap. 1, d. 1–2 [Lietuvos Metrika, ir atitinkamas mikrofilmas Lietuvos valstybės istorijos archyve; toliau – LM], kn. 284, l. 22v–25).

¹³ 1588 03 21, Krokuva. LDK kanceliarija Gardino seniūnijos karališkųjų dvarų valdytojo, Koknesės seniūno ir Balninkų laikytojo S. Bielawskio prašymu transumuoja 1583 02 19 Gardine T. Lackio duotą aktą, kuriuo šis už 2 500 kapų lietuviškų grašių pardavė S. Bielawskiui Berestovicos valdas (LM, kn. 73, l. 361v–366; kn. 74, l. 241v–245; kn. 279, l. 567–571).

¹⁴ 1583 03 05, Vilnius. T. Lackio laiškas Trakų pilininkui K. Radvilui „Perkūnui“ (Archiwum Głównie Akt Dawnych [toliau – AGAD], Archiwum Radziwiłłów, dział V, nr. 8153, l. 1–2v; originalas).

Bolognijos Cavalierių giminės atstovų¹⁵. Tai byloja apie T. Lackio Italijoje užmegztus ryšius.

1583 m. vasario 19 d. Berestovicos pardavimo S. Bielawskiui naracijoje T. Lackis mini, kad jam skubiai prireikę nemažos sumos pinigų¹⁶. Šių pinigų reikėjo naujos kelionės po užsienį išlaidoms, nes 1584 m. jis vėl buvo Italijoje: 1584 m. rugpjūčio 18 d. Bolognijoje T. Lackis sveikino Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono sūnėną Andrių Batorą su kardinolo kepuraitės gavimu ir lydėjo jį iki Padovos, kur rugsėjo 13 d. atsisveikino (A. Batoras keliavo į Lenkiją)¹⁷. Po to jis galiausiai vedė savo sužadėtinę I. Bonarelli della Rovere¹⁸. Vestuvės įvyko Italijoje, Novellaroje, kur tuo metu gyveno uošviai Bonarelliai. 1585 m. kovo pradžioje T. Lackis buvo Novellaroje ir užrašė savo žmonai iki gyvos galvos valdyti Nosówą, Aukštadvarį, Očižą ir Boločą¹⁹. Likusius 1585 m. mėnesius naujoji pora veikiausiai praleido taip pat Italijoje. Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių istorijai svarbus faktas: vesdamas I. Bonarelli T. Lackis tapo žinomų XVII a. Italijos poetų Guidubaldo ir Prospero Bonarellių svainiu, nes jie buvo tikri Izabelės broliai²⁰.

15 U. Dallari, „Cavalieri Ducati“, *Enciclopedia Storico-Nobiliare Italiana*, redattore V. Spreti, t. 2, Milano, 1929, p. 395–396.

16 „[...] будучи пильне а немалое сумы пенезеи петребень [...]“ (LM, kn. 279, l. 567v; žr. išn. 13).

17 Stanisłai Rescii diarium 1583–1589, ed. I. Czubek, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 15, d. 1, Kraków, 1915, p. 48, 63.

18 Terminas *a quo* yra 1584 m. rugpjūčio 18 d., kai T. Lackis Bolognijoje sveikino A. Batorą su kardinolo kepuraitės gavimu (minima, kad tuo metu jis dar tik *sponsalia contraxit*, t. y. buvo susižadėjęs), o terminas *ad quem* – 1585 m. kovo 10 d. (žr. išn. 19).

19 1589 07 22, Vilnius. LDK kanceliarija T. Lackio prašymu transmuojuoja 1585 03 10 Novellaroje T. Lackio duotą aktą, kuriuo jis savo žmonai I. Bonarelli užrašė iki gyvos galvos valdyti Nosówą, Aukštadvarį, Očižą ir Boločą (LM, kn. 284, l. 20v–22v).

20 Apie juos žr. L. Fassò, „Bonarelli Guidubaldo, Prospero“, *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*, t. 7, Milano-Roma, 1930–1938, p. 390; L. Vigliani, „Bonarelli Guidubaldo, Prospero“, *Grande Dizionario Enciclopedico*, t. 3, Torino, 1967, p. 266; A. Frajese, „Bonarelli

Užbėgant į priekį, pasakytina, kad T. Lackis su ja susilaukė keturių vaikų: sūnų Jono Alfonso ir NN (Benedikto?) bei dukrų Viktorijos ir Izabelės, – bet brandaus amžiaus sulaukė tik sūnus Jonas Alfonsas (kitas sūnus mirė šešerių metų, o dukros, matyt, dar kūdikystėje)²¹. I. Bonarelli-Lackienė mirė 1602 m. birželio 25 d. ir buvo palaidota Aukštadvaryje²².

1586 m. vasario 16 d. būsimo Lenkijos Karalystės (toliau – LK) kanclerio Felikso Kryskio ir jo auklėtojo Motiejaus Rywockio aki-vaizdoje T. Lackis Romoje riterių turnyro metu laimėjo kvintanos* rungtį, aiškiai pranokdamas visus varžovus²³. Šis faktas įdomus

Guidubaldo, Prospero“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 11, Roma, 1969, p. 583–587. Vienas naujesnių Guidubaldo Bonarellio kūrybos vertinimų: P. Malgarotto, „Bonarelli Guidubaldo“, *Dizionario Critico della Letteratura Italiana*, diretto da V. Branca, t. 1, Torino, 1986, p. 374–376.

21 Vienintelis liudijimas apie T. Lackio vaikus yra J. Kimbaro eilėraštis: „Liliola et rosulas haec germinet urna, necesse est, / Conditae quae tot habet liliola et rosulas. / Lacziadas rosulas, Bonarellia liliola, ipsa / Queis Paphos invidet liliolis, rosulis. / Quippe omnes Charitum natae hoc clauduntur in horto, / Divitiae Hesperidum, divitiae Alcinoi. / Altera sexenni cum fratre sororcula et item / Altera, Lacziaci deliciae generis. / Victa nihil leti victrix Victoria, tota / Bella Isabella, aevi flos, Benedicte, tui. Haec quicunque legis quo germina pulchrius edant, / Irrora haec lachrymis liliola, has rosulas“ (I. Kimbar, op. cit., p. D3v).

22 Tiksliai I. Bonarelli-Lackienės mirties datą ir palaidojimo vietą nurodo J. Kimbaras: „O atram diem iuni XXV anni MDCII, quae a valetudine et ab hac mortali aura in flore aetatis suae, anno quippe XXXV, heroinam hanc destituiti“ (ten pat, p. D[4]). Palaidojimo vietą liudija vienos epigramos antraštė: „Aliud [epigrama] alludens ad locum, in quo sepelietur, qui Curia Alta vocatur“ (ten pat, p. D3).

* Kvintana (it. *quintana*), to meto riterių turnyrų įrenginys, saracėno drabužiais aprengtas besisukantis manekenas. Laimėdavo tas riteris, kuris ietimi pataikydavo į kvintanos skydą (tuo pat metu išvengdamas priešpriešinio smūgio kūju, pritaisytu prie kvintanos rankos) ir pirmas kirsdavo finišo liniją.

23 „Po tych zawodziech przyjechali rycerze w maskarach, ubranych pięknie kilka księżąt z drzewcami, którzy łamali drzewa o kwintarnę, o pieniądze i o klenoty. [...] Na ten czas był Polak, pan Lacki, między temi rycerzami, który przyjechał na plac barzo pięknie ubrany; biegał z drzewem do kwintarny z jednym rycerzem. Ten Polak wygrał niemało, bo

keliais požiūriais. Pirma, jis daro įtikinamus ir net patvirtina B. Paprockio, *Trigubos viršūnės* ir A. Vijuko-Kojalavičiaus žodžius, kad tarp amžininkų jis garsėjo turnyrų riteriui būdingais išskirtiniais fiziniiais sugebėjimais ir mikliu ginklų valdymu. *Trigubos viršūnės* autorius, veikiausiai perdėdamas, teigia, kad T. Lackis Venecijoje kažkokio kito turnyro metu pats vienas plikomomis rankomis parvertęs žemėn jį puolusį įnirtusį bulių ir sulaužęs jam sprandą, kad jis lengvai pertraukdavęs storas virves ar lynus (*funes*), lengvai atblokdavęs iš karto keliolika užpuoliku, įtempdavęs stangrius totorių lankus, sustabdydavęs lekiančius keturkinkius ir šešiakinkius vežimus²⁴. Kad ir pagražinti, šie epizodai byloja T. Lackį buvus nepaprastos fizinės jėgos vyrą, apie kurio nuotykius sklidę pasakojimai buvo perduodami iš kartos į kartą. Antra vertus, dalyvavimas riterių turnyruose leidžia šį tą pasakyti apie T. Lackio gyvenimo užsienyje pobūdį. Turnyrų riterio sugebėjimų jis, matyt, įgijo sukinėdamasis įvairių Italijos didikų dvaruose ir dalyvaudamas rengiamuose pasirodymuose. Taip teigiama ir *Triguboje viršūnėje*²⁵. Nors nėra jokių žinių apie

żaden z onych rycerzów tak dobrze nie gonił, jako on. Że tak dobrze gonił, ustawicznie pytali, kto to; powiedziano, że forester Polak; bardzo sławę był Polakom uczynił" (žr. *Macieja Rywockiego Księgi peregrynackie (1584–1587)*, wyd. J. Czubek, *Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 12, Kraków, 1910, p. 236–237).

²⁴ „Sed Sarmatam etiam tantis nominibus parem tum permultae aliae urbes, tum inprimis Venetiae agnoverunt, cum metuentibus sibi, qui effusi in spectaculum fuerant, universis, solus atque inermis feroci tauro et iras, quibus leonem terreret, iactanti impavidus occurit, cornibus in ictum libratis manum iniecit, impetum ruentis stitit, intorsit caput, cervices fregit ac inter horribiles boatus efflantem animam ipso casu formidandam belluam humo allisit. [...] Quid renovata Samsonis exempla, funes ingentes levi tractu disruptos, multorum se prementium vires manu leviter mota repressas, arcus Scytharum nullo superabiles summa Poloni roboris gloria nec minori barbarorum stupore extensos, cursus quadrigarum sexigarumque inhibitos commemorem?“ (žr. *Fastigium triplex...*, Vilnae, 1644, p. C[2]v).

²⁵ Ten pat, p. C[2].

T. Lackio mokymąsi universitetuose²⁶, nėra abejonių, kad jis turėjo gauti gana sistemingą išsilavinimą. Pirmiausia jis gerai mokėjo bent jau lotyniškai ir itališkai, nes be šių kalbų tuometinėje Italijoje nebuvo galima žengti nė žingsnio. Vėlesnių metų patikimos žinios byloja, kad jam buvo nesvetima knyga, teatras, kiti intelektualūs pomėgiai.

Senieji herbynai taip pat nurodo, kad T. Lackis yra keliaavęs po Prancūziją, Šventosios Romos Imperiją ir Nyderlandus, buvo Maltos saloje. T. Lackio buvimą Maltos saloje patvirtina vienas šaltinis. 1606 m. Vilniaus akademijos retorikos dėstytojas L. Bojeris, prisidengęs studento Kristupo Zawiszos vardu, paskelbė herojinę poemą *Karolomachija*, kurioje šlovino LDK didžiojo etmono J. K. Chodkevičiaus pasiektą pergalę prieš švedus prie Salaspilio 1605 m.²⁷ Vienoje savo kūrinio vietoje jis įterpė J. K. Chodkevičiaus ir T. Lackio pokalbį prieš mūšį. Nors pats pokalbis, kaip poetinė ir

²⁶ T. Lackio pavardės nėra V. Biržiškos sudarytame Lietuvos studentų, studijavusių užsienio universitetuose, sąrašė (žr. V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, red. M. Biržiška, Chicago, 1987). Tiesa, reikia turėti galvoje, kad šis sąrašas yra nepilnas, bet net papildomai peržvelgus kai kurių svarbesnių universitetų (Altdorfo, Baselio, Heidelbergo, Karaliaučiaus, Krokuvos, Leipzigo, Müncheno, Wittenbergo) matrikulas, T. Lackio pavardės aptikti nepavyko, todėl bent šiuo atveju V. Biržiška reikėtų pasikliauti. Antra vertus, kai kurių universitetų studentų matrikulos turi spragų. Pavyzdžiui, T. Lackio atveju itin svarbių Bolognijos ir Padovos universitetų matrikulos yra vėlesnės nei 1586 m., kai T. Lackis sukinėjosi Italijoje. Ypač kreiptinas dėmesys į Padovos universitetą. XVI a. antroje pusėje jis buvo po užsienį keliaujančių ir mokslo trokštančių jaunų žmonių Meka. T. Lackis, kaip matyti, Padovoje irgi buvo lankęsis. Padovos universitete 1612/13 mokslo metų rudens semestre studijavo jo sūnus Jonas Alfonsas, o 1638/39 m. – vaikaičiai Teodoras Aleksandras ir Samuelis Jonas (žr. *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, opr. H. Barycz, t. 1, Wrocław [etc.], 1971, p. 48, 96).

²⁷ *Carolomachia*, Vilnae, 1606 (žr. XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, nr. 106). Šio veikalo originalo fotokopija ir vertimas į lietuvių kalbą yra skelbtas knygoje: L. Bojeris, *Karolomachija*, iš lot. k. vertė B. Kazlauskas, Vilnius, 1992.

veiksmo plėtros priemonė, yra nusižiūrėtas veikiausiai iš Vergilijaus *Eneidos*, kuria tuo metu buvo privalu sekti, tačiau jame gausu autentiškų žinių. Tai štai T. Lackį L. Bojeris apibūdina taip.

Ad latus abducit Theodorum e sanguine claro / Lackiadum heroem,
qui iure vel hostibus ipsis / Fortis habendus Abas vel Abante
valentior Ajax, / Alloquiturque virum. Vir o expertissime belli, /
Lackiadum Theodore decus, Melitaea secute / Signa diu, Christi
sacra coniurata tueri, / Qui tibi Marte Italis peperisti nomen in
oris.²⁸

Tą patį tvirtina ir *Triguba viršūnė*²⁹. Nėra abejonės, kad į Malta T. Lackis turėjo atvykti iš Italijos. Vis dėlto Maltos saloje jis veikiausiai buvo trumpai ir nebuvo išventintas į riterius (vėlesniuose dokumentuose kaip riteris nėra minimas). Taip pat nežinoma tiksli šio įvykio data. Buvimo Prancūzijoje, Šventosios Romos Imperijos kraštuose ir Nyderlanduose jokiais patikimais šaltiniais, išskyrus aptakias *Trigubos viršūnės* užuominas, pagrįsti negalime.

Netikėtų žinių apie T. Lackio veiklą Italijoje suteikia chemijos mokslo istorijos šaltiniai. Pasirodo, jis buvo ne tik pasaulio matęs žmogus, ne tik fizine jėga tarp amžininkų garsėjęs riterių turnyrų dalyvis, bet ir alchemija susidomėjęs mėgėjas-eksperimentatorius. Alchemija – teoriniai samprotavimai ir praktiniai metodai, kaip atradus vadinamąjį filosofijos, arba išminties, akmenį paprastuosius metalus paversti auksu ar sidabru – buvo populiarūs įvairiuose to meto Europos visuomenės sluoksniuose. Ja domėjosi tiek valdovai, tiek didikai, tiek labiau išprusę bajorai ir miestiečiai. Taigi T. Lackis aktyviai dalyvavo garsiausio lenkų alchemiko Mykolo Sėdziwójiaus (1566–1636) eksperimentuose ir iš pradžių pats vienas

28 *Carolomachia*, p. F2v.

29 *Fastigium triplex*, p. D[1].

Bolognijoje, o paskui kartu su M. Sėdziwójumi Romoje mėgino varį paversti sidabru. Bandymo eigą jam išdėstė kažkoks vienuolis pranciškonas, jis taip pat davė nedidelį kiekį gatavų komponentų. Anot M. Sėdziwójiaus, Bolognijoje T. Lackiui bandymas pavykęs, o Romoje – nieko neišėjo, nes jis nežinojęs operacijos pradžios. Iškalbinga smulkmena, liudijanti T. Lackio pažinčių ratą: be M. Sėdziwójiaus Romoje eksperimente dalyvavo ir Jokūbas Boncompagnis (1548–1612), Soros kunigaikštis, Vignolos markgrafas ir Arpino grafas. Jis buvo ne kas kitas, kaip paties popiežiaus Grigaliaus XIII nesantuokinis sūnus, žinomas mokslininkų ir menininkų globėjas³⁰. Tiksliai šių eksperimentų data yra nežinoma, bet manoma, kad jie buvo daromi prieš 1589 m., kai M. Sėdziwójus jaunystėje lankėsi Italijoje³¹.

Apie 1587 m. T. Lackis su žmona parvyko į Lietuvą. „Itališkasis“ jo gyvenimo laikotarpis baigėsi. Vis dėlto T. Lackio ryšiai su Italija nenutrūko. Pirmiausia žinome, kad kartu su žmona į Lietuvą atvyko keliolika italų, matyt, I. Bonarelli della Rovere tarnų. Taip pat žinome, kad 1591 m. Žygimantas III, patikėjęs kažkokią užduotį, T. Lackį išsiuntė į Italiją. Šios T. Lackio kelionės datavimas kelia didelių keblumų. Mat LDK kanceliarijos 1591 m. balandžio 17 d. duotame dokumente minima, kad jis jau yra išvykęs³², bet kitas paties T. Lackio 1591 m. balandžio 23 d. aktas

30 Apie J. Boncompagnį žr. U. Coldagelli, „Boncompagni Giacomo“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 11, Roma, 1969, p. 689–692.

31 Vienintelis patikimas šaltinis, liudijantis T. Lackio domėjimąsi alchemija ir dalyvavimą alcheminiuose bandymuose, yra M. Sėdziwójiaus traktatas *Operatie elixiris philosophici*, kuris buvo paskelbtas tik po Antrojo pasaulinio karo ir kurio penktoje „operacijoje“ pasakojami minimi įvykiai (žr. R. Bugaj, „Nieznany polski traktat alchemiczny Michała Sędziwoja“, *Przegląd Historyczny*, t. 56, d. 2, Warszawa, 1965, p. 284–295; R. Bugaj, *Michał Sędziwój (1566–1636). Życie i pisma*, Wrocław [etc.], 1968, p. 64, 174–181).

32 1591 04 17, Krokuva. LDK kanceliarijos raštas Lydos pavieto bajorui V. Kownackiui, kad dėl T. Lackio išvykimo į Italiją nevažiuoti į Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo posėdį, kur nagrinėjama jų byla (LM,

byloja, kad jis tuo metu dar buvo Lietuvoje, o liepos pabaigoje – Krokuvoje³³. Trečias dokumentas teigia, kad 1591 m. gruodžio pradžioje iš Italijos jis dar nebuvo grįžęs³⁴. Kaip paaiškinti tokia prieštarą įvykių chronologiją? Tikslaus atsakymo duoti neįmanoma, galima tik spėlioti. Manytume, gali būti neteisinga pirmojo dokumento data: arba jis buvo duotas gerokai anksčiau nei balandžio 17 d., arba gerokai vėliau, po liepos 25 d. Pirmuoju atveju būtų galima spėti T. Lackį 1591 m. keliavus į užsienį net du kartus: pirmą kartą – iki balandžio pradžios, o antrą – po liepos 25 d.³⁵

1603 m. svarbūs vienu Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių įvykiu, su kuriuo T. Lackis yra tiesiogiai susijęs. 1603 m., po gegužės 15 d., Vilniuje J. Karcano spaustuvėje pasirodė ne kartą

kn. 283, l. 91v–92: „[...] в пильных потребахъ нашыхъ послали до Вьлохъ дворанина нашего урожоного Теодора Лядьского [...]“.

³³ 1591 07 25, Krokuva. LDK kanceliarija T. Lackio prašymu transumuoja 1591 04 23 Aukštadvaryje T. Lackio duotą aktą, kuriuo jis už 550 kapų lietuviškų grašių amžinos nuosavybės teise pardavė savo seseriai Palionijai Magdalenai Lackytei-Volodkovičienei Aukštadvario valdoms priklausiusį Beižionių kaimą (LM, kn. 284, l. 45v–47).

³⁴ 1591 12 07, Janowiecas. LDK kanceliarijos raštas Lydos pavieto bajorui V. Kownackiui, kad sutiktų laukti šaukimo į teismą T. Lackiui išdavimo iš LDK kanceliarijos, kol šis parvyks iš Italijos (LM, kn. 283, l. 103v–104: „[...] до того часу, ажъ се урожонии Ляцькии с тое послуги его королевское м. зверънетъ [...]“).

³⁵ Visos pastangos rasti išsamesnių žinių apie šią T. Lackio kelionę į Italiją iki šiol nedavė rezultatų. LM medžiagoje jokių kitų dokumentų nėra, LDK izdo archyvo šio laikotarpio kompleksinė medžiaga apskritai žuvo, LK Karūnos Metrikos pasiuntinybių knygose (*libri legationum, księgi poselskie*) 1591 m. įrašų iki mūsų dienų neišliko. Peržiūrėtose LK karaliaus dvaro 1591 m. sąskaitose T. Lackis neminimas (AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki królewskie, kn. 292). Vienintelis šaltinis, galintis suteikti papildomų žinių, yra dabar Lenkijos valstybiniame archyve, Krokuvos Vavelio skyriuje, saugoma dar viena LM teismo bylų knyga, apimanti 1589–1595 m. (apie ją žr. H. Lulewicz, „Nieznana księga Metryki Litewskiej w zbiorach Archiwum Sanguszków w Krakowie“, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 93–101), bet jos peržiūrėti neturėjome galimybių.

šiam straipsnyje cituotas Jono Kimbaro funebrinių kūrinių, skirtų T. Lackio žmonos I. Bonarelli della Rovere laidotuvėms, rinkinys³⁶.

Apie jo autorių J. Kimbarą iki šiol buvo nieko nežinoma, nors Grazo jėzuitų kolegijos studentų matrikulos teikia įdomių ir tikslių žinių³⁷. J. Kimbaras gimė 1573 m. Matrikulose jis vadinamas lietuviu, todėl galima manyti, kad buvo kilęs iš etninės Lietuvos. Jo socialinė kilmė yra neaiški. Matrikulose bajoru jis nevadinamas. Apie pirmuosius 24 jo gyvenimo metus nieko nežinoma. 1597 m. jis pasirodė Stirijos sostinėje Graze ir pradėjo studijuoti tenykštėje jėzuitų kolegijoje, kur buvo vienintelis studentas iš Lietuvos. Tai, kad studijas pradėjo iš karto filosofijos fakulteto vadinamojoje logikos klasėje, byloja jį jau turėjus nemenką pirminį išsilavinimą. Kur jį įgijo, nežinia. 1597 m. birželio 12 d. jis, kaip neturtingas studentas, buvo priimtas į Šventosios Romos Imperijos imperatoriaus Ferdinando II įsteigtą studentų bendrabutį, vadinamąjį „Ferdinandeum'ą“, kuriame gyveno nemokamai. Įdomu, kad 1597 m. dėl nežinomų priežasčių jis buvo pašalintas iš bendrabučio, bet netrukus vėl priimtas. Tais pačiais 1597 m. jis perėjo į vadinamąją fizikos klasę, kur jam dėstė Vilhelmas Wrightas. 1598 m. balandžio 13 d. J. Kimbaras kartu su kitais kolegomis buvo pakeltas laisvųjų menų ir filosofijos bakalauru. Prabėgus pusmečiui, 1598 m. spalio 10 d. J. Kimbaras, nieko nepranešęs savo vadovybei, išvyko į Italiją, iš kurios sugrįžo tik po metų, 1599 m. rugsėjį, ir vėl buvo priimtas į studentų bendrabutį. Atrodo, į Grazą jis grįžo išsirūpinęs Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Onos Habsburgaitės stipendiją, nors karalienė 1599 m. jau buvo mirusi. 1600 m., vadovaujamas garsaus Vengrijos kontrreformatų teologo ir būsimo kardinolo Petro Pázmány (1570–

³⁶ Žr. išn. 11.

³⁷ *Die Matrikeln der Universität Graz*, bearbeitet von J. Andritsch, t. 1, *Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz*, herausgegeben von H. Wiesflecker, t. 6, Graz, 1977, p. 17–18 (nr. 41), 101–102 (nr. 204), 104 (nr. 250), 171 (nr. 301), 173–174 (nr. 350), 175 (nr. 381).

1637), jis studijavo metafiziką. Studijas vainikavo 1600 m. rugsėjo 26 d. įgydamas filosofijos magistrą ir paskelbdamas tezes³⁸.

Įgijęs laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnį, apie 1601 m. J. Kimbaras grįžo į Lietuvą ir, matyt, ieškodamas duonos didikų ar pasiturinčių bajorų dvaruose, tapo T. Lackio klientu ir net dvariškiu. Tai įrodo minėto funebrinio rinkinio dedikacija, kurioje J. Kimbaras vadina T. Lackį savo ponu, o save – jo klientu (*cui sum a servitiis, herus meus*). Tai iškalbinga smulkmena, bylojanti apie paties T. Lackio intelektualinį akiratį. J. Kimbaras I. Bonarelli della Rovere atminimą pagerbė neabejotinai T. Lackio nurodymu ir užsakymu. Tai pirmiausia byloja knygos dedikacija I. Bonarelli-Lackienės broliams, T. Lackio svainiams Guidubaldui, Julijui, Antanui (Antonio) ir Prosperui Bonarelliams della Rovere – neabejotina, kad J. Kimbaras savo iniciatyva nebūtų drįsęs į juos kreiptis, juoba kad jų veikiausiai nė nepažinojo. Laidotuvių kalboje (*oratio funebris*) yra nemaža žinių apie T. Lackio žmonos protėvius – šią informaciją J. Kimbaras turėjo gauti betarpiškai iš paties T. Lackio. Taip pat nėra abejonės, kad knygos autorius kurdamas turėjo atsižvelgti į užsakovo, savo pono, ir adresatų skonį bei lūkesčius. Dėl pasaulietinio turinio, reikšmingų žinių, susijusių su T. Lackio šeima ir Lietuvos bei Italijos kultūrinių ryšių istorija, pagaliau dėl leidinio retumo (Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas, regis, vienintelis dabar žinomas egzempliorius) būtų prasminga šią knygą iš naujo išleisti, pridėdant vertimą į lietuvių kalbą ir dalykinius komentarus.

Vienas netiesioginis faktas, siejantis T. Lackį su Italija. 1605 m. garsūs Salaspilio mūšiu, kuriame buvo sutriuškinta Švedijos karaliaus Karolio IX kariuomenė. T. Lackis asmeniškai dalyvavo

³⁸ *Theoremata philosophica de mundo et eius partibus, quae in alma academia Graecensi pro gradu magisterii artium et philosophiae propugnabit eruditus dominus artium et philosophiae baccalaureus Ioannes Kymbar Lithuanus praeside r. p. Petro Pazmani e Societate Iesu philosophiae magistro ac professore ordinario, Graecii, 1600.*

šiam mūšyje ir buvo vienas iš jo herojų. Negana to, jis prisidėjo prie vieno iš pagrindinių šio mūšio šaltinių – spausdintos brošiūros *Naujienos iš Livonijos*³⁹ – atsiradimo. Ši brošiūra yra anoniminė, bet yra žinoma, kas buvo informacijos teikėjai. Vienas jų – T. Lackis. Greitai pasirodė Motiejui Smoguleckiui (mirė 1617 m.) priskiriamas šios brošiūros vertimas į lotynų kalbą⁴⁰. Savo ruožtu lotyniškas variantas greitai buvo išverstas į italų kalbą ir paskelbtas tais pačiais 1605 m. Romoje⁴¹. Beje, yra žinomas taip pat rankraštinis *Naujienų iš Livonijos* vertimas į italų kalbą⁴².

Pagaliau *citatio posthuma*. 1614 m. Vilniuje Juozapo Karcano spaustuvėje Kasparas Zaliwski išleido knygelę ilga antrašte *Propempticon, quo illustrissimum d. Antonium Bonarellum, comitem Torrensem de Robore, in Italiam 3 idus maii regressum honoris et amoris ergo prosequitur Gaspar Zaliwski*⁴³. Kaip byloja pati antraštė, knyga dedikuota vienam iš T. Lackio svainių Antanui (Antonio) Bonarelliui della Rovere, kuris 1614 m. gegužės 13 d. išvyko iš Vilniaus į tėvynę. Nėra jokios abejonės, kad A. Bonarellis della Rovere buvo atvykęs į Lietuvą savo seserėno, T. Lackio sūnaus Jono Alfonso Lackio, kvietimu. Tai greičiausiai įvyko 1613 m., J. A. Lackiui

³⁹ *Nowiny z Inflant, w Krakowie, 1605* (žr. K. Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku*, t. 1, Wrocław [etc.], 1977, nr. 292, p. 74–75). Lengviau pasiekamas tikslus jos perspaudas skelbtas: *Biblioteka Starożytna Pisarzy Polskich*, zebrał K. Wł. Wojcicki, t. 1, Warszawa, 1854, p. 249–258. Anuometinėje Respublikoje ji plito ir rankraštiniu pavidalu. Iš vieno tokio nuorašo jos tekstas skelbtas: *Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej*, opr. Z. Spieralski i J. Wimmer, t. 5, Warszawa, 1961, p. 180–186.

⁴⁰ *Nuntius auspiciis, Cracoviae, 1605* (žr. K. Zawadzki, op. cit., nr. 293, p. 75).

⁴¹ *Avviso della gran vittoria*, in Roma, 1605 (žr. K. Zawadzki, op. cit., nr. 289, p. 73–74).

⁴² *Res Polonicae ex archivo Mediceo Florentino*, ed. V. Meysztowicz et W. Wyhowska de Andreis, t. 2, *Elementa ad fontium editiones*, t. 27, Romae, 1972, nr. 266, p. 210–213.

⁴³ *Žr. XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, nr. 1218, p. 270–271.

grįžus iš Italijos, kur jis 1612/1613 m. rudens semestre mokėsi Padovos universitete⁴⁴. Šis faktas akivaizdžiai rodo, kad T. Lackio pastangomis užmegzti ryšiai su Italija nenutrūko, o buvo aktyviai palaikomi ir plėtojami iš pradžių jo sūnaus, paskui – ir vaikaičių.

Tiek žinių pavyko rasti apie T. Lackio ryšius su Italija. Nėra abejonės, kad tai tik menki trupiniai to, ką būtų galima pasakyti, jei iki šių dienų būtų išlikę daugiau tų šaltinių, kurie neabejotinai egzistavo, bet, deja, negrižtamai pražuvo nelemtų istorijos aplinkybių sukuryje. Vilties teikia nebent Italijos archyvai, kurių medžiaga pasinaudoti neturėjome galimybių. Tikėkimės, tai kas nors padarys ateityje.

44

Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim, p. 48.

Teodoras Lacki and Italy

D. Antanavičius (Vilnius)

This paper is part of a major study on the authorship of *Equitis Lituani De bello Livonico per decennium gesto* which was published by an anonymous Lithuanian nobleman in Vilnius in 1610 and contains a description of the Livonian War in 1601-1609.

The article seeks to introduce new facts concerning the cultural relationship between Lithuania and Italy in the second half of the 16th century. First, a short biography of Teodoras Lacki is presented. Teodoras Lacki, who is practically unknown both in Italian and Lithuanian historiography, came from a well-known Russian family. Due to political reasons, his grandfather, Ivan Vasiljevič Ljacki, had escaped from Russia to Lithuania in 1534. Teodoras Lacki was born in Lithuania (precise location unknown) in 1554 to Ivan Ivanovič Ljacki and Bogdana Polubinska (Polubenska), herself a descendent of a Ruthenian family. We know practically nothing about the first two decades of Teodoras Lacki's life. His father died 1569 and Lacki was subsequently likely educated by his mother or relatives, perhaps even another family. Lacki is first mentioned in historical sources in 1577. His career really began in 1590 when Lacki became a courtier and officer (*rotmistrz*) to Sigismund III, King of Poland and Grand Duke of Lithuania. In 1593 and 1598, Lacki took part in the Assembly (*seimas, sejm*) of the Republic as the envoy of the district (*pavietas, powiat*) of Trakai. Lacki played a prominent role during the Livonian War in 1601-1609 when, as an officer in the Lithuanian Army, he distinguished himself in the battles of Koknese in 1601, Paide in 1604, Salaspils in 1605 and Daugavgrīva in 1609. Lacki died in Vilnius in 1610 and was buried in nearby Aukštadvaris.

The article is mainly devoted to Lacki's relationship with Italy. The earliest record of Lacki in Italy dates from 1580 when he served as *director itineris* to Duke Jonas Simonas Olelkavičius (Jan Szymon Olelkowicz) of Słuck. While a complete description of this trip does not exist, we know that Lacki visited Bologna, Lucca, Milan, and Rome. In 1582, Lacki got engaged to Isabella Bonarelli, a daughter of Pietro Bonarelli della Rovere who served as a courtier and minister of Duke Guidubaldo II of Urbino. Lacki met his fiancée in Novellara where Pietro Bonarelli and his family were living at that time. After a brief trip to Lithuania, Lacki returned to Italy in 1584. He

accompanied Cardinal Andrzej Batory (András Báthori) in his way from Bologna to Padua on August and September that year and, soon thereafter, married Isabella Bonarelli, probably in Novellara. The marriage brought Lacki into contact with Isabella's brothers Guidubaldo and Prospero Bonarelli, both famous Italian poets of the 17 century. On February 16, 1586 in Rome, Lacki, to great popular acclaim, won a contest called *quintana* during a joust of knights.

While residing in Italy, he visited Malta, probably in connection with his military duties; and participated in alchemy experiments together with Michał Sędziwój, a famous Polish alchemist, and Giacomo Boncompagni, a natural son of pope Gregory XIII. In sum, the years of 1580-1586 can be defined as the "Italian period" in Lacki's life. Lacki returned to Lithuania in 1586 or 1587 without, however, severing his ties with Italy.

Firstly, he returned to Lithuania with his wife and her servants, mostly Italians. Secondly, we know that in 1591, he was sent to Italy again by Sigismund III on a diplomatic mission. In 1603, Lacki sponsored the book entitled *Funebria in exequias [...] Isabellae Bonarellae de Rovere [...] written by his servant Jonas Kimbaras and dedicated to the memory of Lacki's wife who died on June 25, 1602. The family's contacts continued even after Teodoras Lacki's death in 1610. His son Jonas Alfonsas Lacki studied at the University of Padua in 1612. In 1614, he hosted his uncle Antonio Bonarelli in Vilnius.*

**CONTRA GENTEM POTENTEM ET DURISSIME CERVICIS:
L'IMMAGINE DELLA LITUANIA E DEI LITUANI TRA MITO,
PROPAGANDA E MODELLI CULTURALI**

CLAUDIO CARPINI

Firenze

Anno domini MCCLXXXIII eo tempore, quo ab incepto bello contra gentem Pruthenorum fluxerant iam LIII anni, et omnes nationes in dicta terra expugnate essent, et exterminate, ita quod unus non superesset, qui sacrosancte Romane ecclesie non subiceret humiliter collum suum, fratres domus Theutonice predicti contra gentem illam potentem et durissime cervicis exercitatumque in bello, que fuit vicinior terre Prussie, ultra flumen Memele in terra Lethowie habitans, inceperunt bellum in hunc modum .

Con queste parole Pietro di Dusburg colloca nel 1283 l'inizio della guerra tra i Teutonici ed i Lituani.

E' da queste righe e dalla descrizione dei lituani come popolo ostinato, bellicoso eppure valoroso che prendono spunto queste pagine. Ad esse è affidato il compito di esaminare quale fosse in Europa l'immagine della Lituania e del suo popolo, nel tentativo di comprendere come venisse percepita la presenza, ai confini, di un popolo tanto diverso da rappresentare, dal punto di vista religioso e culturale, il modello stesso della *alterità*. Ci lasceremo guidare dalle testimonianze di quanti, per il periodo che va dal XIII al XV secolo, hanno scritto pagine intense e significative sugli eventi che riguardarono la Lituania e proveremo di tanto in tanto – e non senza qualche azzardo – a confrontarle con quelle di autori che pur essendo geograficamente, culturalmente ed anche cronologicamente

¹ Pietro di Dusburg, p. 146.